

'איין אדם משים עצמו רשע' ו'מלכת הראיות'

בבא מציעא ג, ב (ובתוס' ד"ה מזיד הייתי)

מאת: נתן קוטלר (בית מדרש 'גמרא באמונה')

השאלה

מצינו שני כללים הקשורים להודאת פיו
של האדם שלכאורה סותרים זה את זה:
הכלל הראשון הוא: "הודאת בעל דין
כמאה עדים דמי" ואילו הכלל השני הוא:
"אין אדם משים עצמו רשע".

השאלה

כיצד ייתכן שמצד אחד אנו מאמינים לאדם
כאשר הוא מודה בתביעה ואילו מצד שני
אנו לא מאמינים לאדם כאשר הוא מרשיע
את עצמו?

מהו סגנון התשובה
לשאלה?

כח החילוק

מהו החילוק בין: "הודאת בעל

דין כמאה עדים דמי" לבין:

"אין אדם משים עצמו רשע"?

החילוק: דיני ממונות ודיני נפשות (וקנסות)

יש לחלק בין דיני ממונות לבין דיני קנסות ודיני נפשות. כאשר מדובר בדיני ממונות אנו מחילים את הכלל "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי" וניתן לחייבו בהודאת פיו ואילו כאשר מדובר בדיני קנסות ובדיני נפשות לא ניתן לחייבו בהודאת פיו ואנו מחילים את הכלל "אין אדם משים עצמו רשע".

מהו העומק העומק?
אחורני חילוק למה?

נפשו של אדם אינו קניינו אלא קניין הקב"ה

הרמב"ם בהלכות סנהדרין (יח, ו): "גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים... אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג וכללו של דבר גזירת מלך היא".

”וכללו של דבר גזירת מלך

היא”. מהי כוונתו של

הרמב”ם בביטוי זה?

הרדב"ז הסביר: "גזירת הכתוב הוא וכו'. תניא מי שבא לב"ד
ואמר הלקוני אין מלקין אותו והכי אמרינן בכל דוכתא אין
אדם משים עצמו רשע והטעם שכתב רבינו לא שייך גבי
מלקות ולפיכך כתב וכללו של דבר גזירת המלך היא ואין
אנו יודעים הטעם ואפשר לתת קצת טעם לפי שאין נפשו של
אדם קניינו אלא קנין הקדוש ברוך הוא שנאמר הנפשות לי
הנה (יחזקאל י"ח) הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו
שלו ומלקות פלגו דמיתה הוא".

המשך דברי הרדב"ז

”אבל ממונו הוא שלו ומש”ה אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה לפי שאין נפשו קניינו. ועם כל זה אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם ואין להרהר”.

האדם לא רשאי להרשיע את עצמו

בפרשת משפטים נאמר: "וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה
הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֶשׂ כִּאֲשֶׁר
יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים. וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה
וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ" (שמות כא, כב – כג).

הרב הירש

לא כן החייב מיתה. לא עליו החובה למסור את נפשו. הן איננו אדון על חייו. אם יטול את נפשו במו ידו – אך יוסיף חטא על פשע. ולא עוד, אלא אף אין מצפים ממנו שיביא לידי כך, שיגזרו דינו למיתה, ומדין תורה נמנע דבר זה ממנו: "אין אדם משים עצמו רשע" (סנהדרין ט ע"ב), והודאת עצמו אינה מעלה ואינה מורידה לגבי גזר דינו.

הרב הירש

רק לפני ביצוע גזר הדין "אומרים לו התודה – שכל
המתודה יש לו חלק לעולם הבא" (משנה שם, ו, ב).
החיים והמוות ביד אלקים לבדו, ובמקרים מיוחדים –
ביד הציבור, שהתורה ייפתה את כוחו לגבי מקרים
אלה.

חיוב ממון בהודאת פיו

הרמב"ם (הל' עדות יב, ב): "אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו, כיצד הרי שבא לבית דין ואמר שגנב או גזל או הלוחה בריבית, אף על פי שמשלם על פי עצמו אינו נפסל, וכן אם אמר שאכל נבילה או בעל אסורה אינו נפסל עד שיהיו שם שני עדים שאין אדם משים את עצמו רשע".

חיוב ממון בהודאת פיו

תשובת הרשב"א: "דבר ברור הוא זה שאין אומרין בכי הא אין אדם משים עצמו רשע. שלא אמרו אלא לענין לפסול את עצמו או לחייב את גופו לפי שאדם קרוב אצל עצמו ואינו משים את עצמו רשע...וכן שלא להרשיע את עצמו בתשלומי קנסין. דכתיב אשר ירשיעון אלהים, פרט למרשיע את עצמו. הא שלא בכיוצא באלו נאמן".

חיוב ממון בהודאת פיו

המשך תשובת הרשב"א: "ותדע לך שאלו הודה שהדליק גדישו של חבירו ואפילו ביום הכפורים או שהודה שגזל את חברו נאמן ומשלים. ואין אומרין אינו נאמן לפסול את עצמו. וכן אילו הודה שהלוה את חברו ברבית קצוצה מחייבין אותו לשלם על פי עצמו. ואף על פי שאינו משלם קנס על פי עצמו ואינו נאמן בכך לענין לפסול את עצמו".

חיוב ממון בהודאת פיו

בשו"ע (חושן משפט שפח, ח) נאמר: "אין משביעין את המוסר שהראה מעצמו, לא שבועה חמורה ולא שבועת היסט, מפני שהוא רשע ואין לך פסול יותר מזה. אבל המוסר שאנסוהו להראות או להביא, ונתן ונשא ביד, אעפ"י שהוא חייב לשלם, אינו רשע, ובן תשלומין הוא בלבד, (ומשביעין אותו) כשאר הכשרים".

חיוב ממון בהודאת פיו

הרמ"א כתב: "וכן אם הודה שמסר, ואין עדים בדבר, אף על פי שאינו נפסל בהודאת עצמו, מכל מקום חייב לשלם (מרדכי פרק הגוזל בתרא)".

רשע שעשה תשובה

”ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה – אין
מזכירים לו שוב רשעו, שנאמר: ורשעת הרשע לא יכשל בה
ביום שובו מרשעו” (רשב”י קידושין מ, ב).

רשע שעשה תשובה

בסוגייתנו בבבא מציעא מובאת משנה שמקורה בכריתות (יא, ב) "דתנן: אמרו לו שנים אכלת חֵלֶב [=בשוגג - רש"י] והוא אומר לא אכלתי, רבי מאיר מחייב [=קרבן חטאת], וחכמים פוטרים. אמר רבי מאיר: אם הביאوهו שנים לידי מיתה חמורה, לא יביאوهו לידי קרבן הקל? - אמרו לו: מה אם ירצה לומר מזיד הייתי - יפטר" (ג, ב).

רשע שעשה תשובה

קושיית התוספות בסוגייתנו: "ואם תאמר והיאך נאמן לומר
מזיד הייתי הא אין אדם משים עצמו רשע כדאמר בפ"ק
דסנהדרין (דף ט: ושם) גבי פלוני רבעני לרצוני!"

רשע שעשה תשובה

תירוץ התוספות: "וי"ל דאין נאמן לפסול עצמו אבל הכא
עושה תשובה ואינו רוצה להביא חולין לעזרה".

סיכום: הרב שטיינזלץ

הרב שטיינזלץ: "אם הנתבע בדיני ממונות מודה בנכונות התביעה שוב אין צורך בבירור נוסף, ולפי הודאתו חותכים את הדין. הביסוס העקרוני לכך לא היה משום ההנחה שהנתבע בהכרח אומר אמת, אלא משום שרשאי כל אדם לתת את ממונו במתנה. לפיכך אם החליט אדם לומר כי התביעה נגדו היא נכונה, שוב אין זה מעניינו של בית הדין לברר את העובדות".

סיכום: הרב שטיינזלץ

המשך הרב שטיינזלץ: אולם שונה הדבר לחלוטין לגבי דיני נפשות. הנחת היסוד בחוק היהודי הוא כי האדם אינו שייך לעצמו, וכשם שאין אדם רשאי לגרום נזק גופני כלשהו לזולתו כך אין לו כל רשות לגרום נזק כזה לעצמו. משום כך קיים בחוק היהודי דין הקובע כי כל הודאה של נאשם אין לה כל תוקף משפטי, ואין מתחשבים בה כלל. 'אין אדם משים עצמו רשע'.

סיכום: הרב שטיינזלץ

המשך הרב שטיינזלץ: הלכה זו, שיש לה ביסוס פורמאלי כשלעצמו, שימשה בכל הדורות שבהם נהגו דיני ישראל הלכה למעשה מכשיר רב עוצמה כנגד כל נסיון לסחוט הודאות מפי הנאשמים בדרכי כפייה או פיתוי. שכן, לא זו בלבד שלפי החוק היהודי אין אדם חייב להעיד כנגד עצמו ולהפליל את עצמו, אלא שאין גם כל משמעות להפללה עצמית, ואין היא מתקבלת כלל כראיה בבית הדין.

**נתראה בע"ה בשיעור הבא
ביום רביעי בשעה 20:30**